

30-і рр. 20 ст.). – Вінниця., 1999. – С.41; 10. ДАВО. – Ф.Р-925. – Оп.8. – Спр.5. – Арк.30; 11. ДАВО. – Ф.Р-925. – Оп.8. – Спр.59. – Арк.295; 12. ДАВО. – Ф.П-843. – Оп.1. – Спр.73. – Арк.24,25; 13. ДАВО. – Ф.Р-925. – Оп.8. – Спр.6. – Арк.320; 14. ДАВО. – Ф.Р-925. – Оп.8. – Спр.56. – Арк.115-118; 15. Завальнюк К.В. Лицарі волі. Повстанський рух на Поділлі у персоналіях (20-ті роки 20 ст.). – Вінниця., 2000. – С.9-152; 16. ДАВО. – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.1471. – Арк.1,2; 17. Там само. – Арк.9; 18. ДАВО. – Ф.П-8. – Оп.1. – Спр.88. – Арк.3; 19. ДАВО. – Ф.П-1. – Оп.1. – Спр.66. – Арк.28; 20. ДАВО. – Ф.Р-925. – Оп.8. – Спр.59. – Арк.222; 21. Скляренко Є. ВУНК в 1921 році // “3 архівів ВУНК, НКВС, КГБ”. – К.,1995. – С.2.; 22. Там само.

С.Л. Сергійчук

ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕВОЛЮЦІЙНОГО ТРИБУНАЛУ НА ПОДІЛЛІ У 1920-1923 РР.

Подільський губернський революційний трибунал відновлює свою роботу після 19 червня 1920 р., коли частини Червоної армії оволоділи Вінницею. В цей час, після розгрому польських військ у листопаді 1920 р., перед більшовиками, очолюваних В.І. Леніним, постає проблема утвердження радянської влади, шляхом створення радянських органів влади, їх утвердження серед населення України шляхом “комунізації” та “радянзації” українців. При реалізації цих планів російські більшовики зустрічають в Україні масовий збройний селянський опір, який носив і політичний характер.

Введення в дію на Поділлі декрету ВЦВК і РПО РРФСР від 30 жовтня 1920 р. про райони, в яких оголошено воєнний стан, підтверджує той факт, що більшовики відчували значні труднощі на території, населення якої протистояло їх владі. Крім того, декрет містив два пункти, що характеризують політичне становище України: “1) військовий стан вводився на території республіки, яка не входила до складу єдиної з РРФСР держави, а знаходилась у рамках військово-політичного союзу з Росією; 2) надзвичайні владні повноваження надавались революційним трибуналам та позасудовим органам ЧК, які діяли на правах військових трибуналів з правом безпосереднього виконання вироку, в тому числі і розстрілу. Оповіднення в останньому випадку центральних російських наркоматів не мало серйозного значення в розумінні ефективного контролю репресивної діяльності місцевих органів.”¹ Це фактично означало продовження громадянської війни в кінці 1920 р. Революційні трибунали перетворювались в диктаторські органи по здійсненню насильницької, репресивної політики стосовно населення України з боку радянської влади. Перший народний комісар юстиції радянської України О.І. Хмельницький ще в кінці 1919 р. у прилюдній лекції в Одесі на тему: “Червоне право й червоний суд” зазначав: “Революційний трибунал до певної міри уподібнюється до старих надзвичайних судів; можна сказати, що це польові суди революційної епохи”.²

Відновлення і налагодження діяльності революційних трибуналів на Поділлі відрізнялось своїми особливостями від інших регіонів України. Це було викликано: по-перше, прикордонним становищем Поділля, де тривалий час відбувались військові дії, по-друге, масовими антирадянськими виступами та опором радянським органам, по-третє, слабкими зв'язками з центром, по-четверте, відсутністю кваліфікованих судових кадрів. Ці обставини гальмували створення революційного суду в краї та ускладнювали його роботу.³ Тому Подільський губернський революційний трибунал почав функціонувати лише з 19 липня 1920 р. В доповіді про діяльність Подільського губернського відділу юстиції за період з 21 червня по 15 липня 1920 р. зазначалось, що за цей час в революційному трибуналі відбулося одне розпорядче засідання, в якому розглянуто 4 справи, в провадженні знаходиться 22 справи, підсудні революційному трибуналу.⁴ Отже, після відновлення революційний трибунал, в силу вказаних вище причин, не був перевантажений справами і досить повільно розгортав свою діяльність. Як свідчать наведені нижче факти, більшовицькою владою були прийняті ряд заходів по прискоренню і налагодженню його роботи. Зокрема, згідно наказу №1 Подільського губернського революційного трибуналу, передбачалось створення слідчої комісії на чолі з Ровинським і всім начальникам районів міліції та радянським установам вказувалось: “всі справи підсудні трибуналу, такі як: справи про контрреволюційні дії, про державну зраду, про шпигунство, посадові злочини, саботаж,

спекуляцію направляти безпосередньо в губревтрибунал.⁵ Цей факт свідчить про розширення повноважень революційних трибуналів та збільшення їх самостійності у здійсненні “революційного” правосуддя. Обмежувався також вплив адміністративних органів на діяльність революційних трибуналів, відповідно до циркуляру НКЮ № 136 від 4 липня 1920 р., які до цього часу, як зазначено в документі, могли відмінити і не виконувати їх вироків та рішень.⁶

Згідно циркуляру Верховного трибуналу при ВУЦВК № 23 від 16 листопада 1921 р.: “У зв’язку із вторгненням в межі Правобережної України петлюрівських банд і на виконання постанови ВУЦВК, пропонувалося по справах про “бандитизм” посилити репресії, особливо по злочинах, скоєних в Київській, Подільській та інших губерніях”.⁷ Таким чином, створювались умови для підвищення та зміцнення правового статусу революційних трибуналів з метою посилення репресивної політики більшовицького уряду, зокрема на Поділлі.

Перехід до мирного етапу будівництва України в 1920 р. відбувався в умовах надзвичайно складного внутрішнього становища, яке було викликане військовими діями, що мали місце на території України протягом тривалого часу, та військово-комуністичною політикою більшовиків. Однак, незважаючи на кризовий стан промисловості та сільського господарства, голод, який був викликаний сильною посухою в 1920-1921 рр. в південних і південно-східних районах України (кількість померлих від голоду на початку 20-х рр. вираховувалось сотнями тисяч), повну незацікавленість хліборобів в розширенні виробництва, більшовицький уряд продовжував політику “воєнного комунізму” шляхом примусового виконання продрозкладки, використовуючи при цьому озброєних робітників та червоноармійські загони. Внутрішній стан радянської України на початку 1920 рр. був вкрай важким. Внаслідок політики “воєнного комунізму” були дезорганізовані господарські зв’язки, до повного занепаду доведено сільське господарство. Виробничі зв’язки між містом і селом, окремими економічними районами були підірвані. Катастрофічний неврожай 1921 р. довершив справу. УРСР опинилась напередодні господарської катастрофи.⁸

Для виконання продовольчої політики радянської влади широко використовувався і судовий апарат, зокрема революційні трибунали. Це викликало масовий, часто політизований збройний селянський рух. Так, за даними органів держбезпеки у лютому 1921 р. в Україні відбулося 118 значних повстань.⁹ Протистояння між частинами Червоної Армії та стихійним, у більшості випадків, українським націонал-соціалістичним рухом (“політичним бандитизмом”, “куркульським саботажем” продовольчої політики радянської влади – за визначенням більшовиків) було, по суті, продовженням громадянської війни.¹⁰ Економічна політика більшовиків, що базувалась на військово-політичній доктрині, потребувала термінової зміни.

Така зміна відбулася після рішення X з’їзду РКП(б) в березні 1921 р. про заміну продовольчої розкладки натуральним податком. Це рішення було покладене в основу постанови надзвичайної сесії ВУЦВК V скликання від 27 березня 1921 р. “Про заміну продовольчої розкладки податком”.

Перехід від політики “воєнного комунізму” до вимагав посилення в країні режиму законності, що, в свою чергу, ставило на порядок денний питання про створення розвинутого систематизованого законодавства, підвищення ролі судових установ. Суд в умовах мирного будівництва повинен був стати основною формою боротьби зі злочинністю. В травні 1921 р. РНК УРСР прийняла постанову “Про діяльність Наркомюсту”, в котрій вказувалось на необхідність підвищення працездатності і авторитету судових органів, а 14 вересня того ж року постанову “Про зміцнення і підняття авторитету органів юстиції” прийняв ВУЦВК, в якій для досягнення цієї мети вимагав від губвиконкомів забезпечити відділи юстиції, ревтрибунали кращими силами, направляючи в ці органи найбільш досвідчених і надійних співробітників, всебічно прагнучи, щоб судовим і слідчим органам УРСР була забезпечена повна можливість здійснення покладених на них обов’язків.¹¹ Система трибуналів охоплювала всі регіони і сфери суспільного життя. На території УРСР у 1921 р., крім Подільського губернського трибуналу, діяли ще 12 губернських трибуналів, а також революційні військові трибунали, транспортні реввійськтрибунали.¹¹

Після заміни продрозкладки продродатком становище на Поділлі, як і в Україні, у зв’язку із засухою на півдні України та на Поволжі було особливо складним. Заможна частина села та

частина селян-середняків намагались зірвати заходи Радянської влади по збиранню продподатку шляхом приховування розміру землі, що підлягала обкладанню податком, в рахунок продподатку здавалось непридатне або малопродатне зерно, або взагалі він не виконувався. Тому поряд з роз'яснювальною роботою, адміністративним впливом широко використовувались заходи судового примусу щодо осіб, які ухилялись від здачі продподатку.¹² З метою виконання цього завдання НКЮ УРСР циркуляром №123/26 від 21 липня 1921р.¹³ запропонував губернським відділам юстиції створити при губернських і окружних ревтрибуналах особливі постійні податкові сесії для розгляду справ про порушення законів і постанов про натуральний продподаток як рядовими платниками, так і службовими особами.¹⁴ Такі сесії були створені при всіх губернських і окружних (районних) ревтрибуналах у складі голови і двох членів: одного з відповідного трибуналу і другого, виділеного продовольчими органами, з наступним затвердженням на цій посаді президією губернського чи повітового виконкому.¹⁵

Після прийняття вказаного циркуляру НКЮ УРСР розпочалось створення особливих податкових сесій і на Поділлі. Так, у доповідній записці заступника голови губревтрибуналу Поділля М. Рижакова Народному комісару юстиції зазначалось: “Діяльність трибуналу в даний час сконцентрована головним чином на організації 12 окружних продсесій, з яких 10 організовано”.¹⁶ У доповідній записці від 5 жовтня 1921 р. голові губревтрибуналу зафіксовано, що виїзні продсесії функціонують в Брацлавському, Жмеринському, Кам'янецькому, Проскурівському, Летичівському, Літинському, Ново-Ушицькому, Ольгопільському, Ямпільському, Могилівському районах, організовано, але поки не працює, сесія у Гайсинському і Вінницькому районах.¹⁷ Із даної доповідної записки видно, що революційні трибунали на Поділлі знаходились у складному становищі, зокрема, слідчий апарат не був упорядкований, було лише 6 особливих народних слідчих при губ ревтрибуналі, із яких 5 – комуністи, в 12 округах (районах) губернії було 6 особливих народних слідчих, по інших 6 округах слідчих не було взагалі, технічний апарат трибуналу був слабкий, відсутні окремі відділи канцелярії. Реорганізація трибуналу відповідно до нового положення гальмувалась абсолютною відсутністю кваліфікованих працівників. Проте справ на 5 жовтня 1921 р. в трибуналі було: у слідчих - 228 в стадії попереднього слідства, в колегії обвинувачів – 50 і призначених до слухання – 5, а всього – 283 справи, окрім справ в округах.¹⁸ Отже, незважаючи на складнощі, Подільський губернський революційний трибунал функціонував, реорганізовувався і створював особливі продсесії.

Про результати його діяльності за перше півріччя 1921 р. дізнаємось із телеграми Подільського губернського революційного трибуналу Верховному трибуналу при ВУЦВК. За вказаний період, як зазначено в телеграмі, відбулось 74 судових засідання, засуджено 140 осіб, винесено смертні вироки 15 особам, із яких 11 особам смертний вирок замінений в'язницею і концтабором, відносно двох засуджених міра приведена до виконання, а по двох особах вироки оскаржені до їх виконання.¹⁹

Після прийняття 23 липня 1921 р. ВУЦВК Положення про єдиний Верховний трибунал УРСР була проведена реорганізація системи трибуналів республіки.²⁰ Були скасовані Верховний революційний трибунал, Верховний касаційний трибунал, Революційний військовий трибунал, а замість них був створений єдиний Верховний трибунал при ВУЦВК, що став керівним і наглядовим органом для всіх трибуналів України.

19 жовтня 1921 р. відбулося розпорядче засідання Подільського революційного трибуналу, на якому, відповідно до нового Положення про єдиний Верховний трибунал, було прийнято рішення про реорганізацію і створення загального відділу, військового відділення і Податкового підвідділу.²¹ Саме податковий підвідділ контролював і керував діяльністю особливих продсесій революційних трибуналів.

Реальне призначення та суть діяльності революційних трибуналів розкриває характеристика роботи особливих податкових сесій ревтрибуналів.

Порядок їх роботи регулювався Циркуляром НКЮ №128/26 від 21 липня 1921 р. “Про сесії Ревтрибуналів по розгляду справ про злочини, пов'язані із порушенням законів про натуральний податок”.²² Ревтрибунал, на розгляд якого надходила податкова справа, повинен був протягом двох днів вирішити її в розпорядчому засіданні, а попереднє слідство в справах про

податкові злочини проводили продовольчі органи. Якщо слідство визнавалось неповним, справу на розслідування передавали особливому народному слідчому, за постановою якого допускалось обрання обвинуваченому запобіжного заходу – тримання під вартою.

Передача справ даної категорії на розгляд податкової сесії ревтрибуналу вирішувалась продовольчим органом при погодженні із головою ревтрибуналу або постійної податкової сесії і завідуючим повітовим бюро юстиції залежно від стану надходження натурального податку, кількості кримінальних справ та інших умов, які склались на місцях.

При розгляді і вирішенні продподаткових справ у податкових сесіях ревтрибуналів допускався спрощений порядок судочинства. Суд міг не викликати на засідання свідків, якщо приходив до висновку, що обставини справи достатньо з'ясовані актами попереднього розслідування.

Справи цієї категорії, як правило, розглядались у триденний термін з часу їх надходження до суду; застосування смертної кари як вищої міри покарання не допускалось. Натомість сесіям рекомендувалось призначити як міру покарання позбавлення волі з конфіскацією майна при умові невнесення в установлений час податку збільшеного розміру, який повинен був ґрунтуватися на реальних можливостях землеробського трудового господарства і не підривав би його економічної основи.

Вироки податкових сесій ревтрибуналів оскаржувались Верховному трибуналу УРСР у семиденний термін, а ті, що набули законної сили, могли переглядатись в порядку судового нагляду Верховним судовим контролем НКЮ УРСР.²³ Діяльність податкових сесій на Поділлі достатньою мірою характеризується прикладом роботи Вендичанського районного революційного продовольчого трибуналу. Так, 8 лютого 1922 р. розглядалась справа громадян с. Серебриниця Кукавської волості в кількості 47 осіб відповідно до слідчого матеріалу про невиконання продподатку. Весь список звинувачених громадян був розбитий на три групи звинувачення: перша група у кількості 11 серебринецьких селян засуджувалась до трьох років примусових робіт з конфіскацією живого і мертвого інвентаря на користь держави. Друга група кількістю 17 осіб присуджувалась до півтора року примусових робіт з конфіскацією живого і мертвого інвентаря. На три доби присуд цій групі вважався умовним. Якщо за той час продподаток не вносився, вирок набував сили і вступав у дію. Третя група – 19 осіб – отримала шість місяців примусових робіт із аналогічною до другої групи умовою.

На наступний день призначили слухання справи громадян с. Серебриниця Кукавської волості у кількості 50 осіб по звинуваченню їх у невиконанні продподатку. Аналогічно попередній справі знову відбувався поділ на три групи: 8, 19, 23 особи. Таким чином, за два місяці в дев'яти селах волості було піддано суду 666 селян.²⁴ Під покарання цього революційного продовольчого трибуналу потрапив весь склад серебринецької сільгосподаткової комісії, який за “бездіяльність по службі” був засуджений до позбавлення волі й півтора року примусових робіт. До двох років примусової праці з позбавленням волі за “саботаж й халатне ставлення до служби” були засуджені голова комнезаму с. Великої Кукавки та секретар сільради. Міри покарання по першій групі селян, такі як громадсько-примусові роботи, передбачались і на більші терміни – чотири і навіть п'ять років. Стосовно третьої групи селян, що засуджувались, як правило, через їх бідний стан присуд вважався умовним. Отже, засуджувались як посадові особи, так і бідні селяни, у яких відбирався останній хліб та інше майно.

Таким чином, методи та засоби відбирання у селян хліба були надзвичайно жорстокими та порушували їх особисті права, принижували честь і гідність, ставили їх на межу виживання і часто призводили до голодомору. Сотні тисяч людей загинули від масового голоду 1921 р., тобто в той час, коли продподаток на Україні був виконаний на 86 %, а в Росію відправлено більше 31 млн. пудів хліба. Весь врожай на Україні в цьому році складав 227 млн. пудів, тобто був в 7 разів меншим, ніж в 1913 р.²⁵

Діяльність Подільського губернського революційного трибуналу протягом 1922 р. значно розширилась та покращилась, за оцінками самих органів радянської влади на Поділлі, особливо підвищилась “ефективність” його роботи. Підтвердженням цього слугують факти із звіту Подільської губекономради Українській економічній раді за квітень-вересень 1922 р. Так, у звіті

відзначено підвищення майже на 100% кількості розглянутих, по суті, справ і ще в більшій мірі – в розпорядчих засіданнях. При залишку справ на 1 травня в 418 і надходжень до 1 жовтня в 1068, а всього – 1485 справ, залишок на 1 жовтня складає всього 469 справ і це при відносно незначній кількості справ, що передані по підсудності в інші судові органи. Отже, це свідчить про посилення репресій “польового суду революційної епохи” – революційного трибуналу на Поділлі.

Характер справ та діяльність Подільського губревтрибуналу за вказаний період відображає наведена нижче таблиця.

Таблиця 1.

Статистичні дані по категоріях справ, що знаходились в провадженні Подільського губернського революційного трибуналу з 1/V по 1/X 1922 р.:

Рід злочинів	Залишилось незакінчених справ на 1/V	Поступило нових справ	Всього знаходиться у провадженні	Вирішено по суті	Припинено		Передано по підсудності	Всього закінчено справ	Залишок на 1-е/X
					В судовому засіданні	В розпорядчому засіданні			
Контр-революція	24	55	79	6	1	38	11	56	23
Посадові злочини	294	645	939	47	11	437	115	610	329
Кримінальні злочини	77	261	338	20	–	157	83	260	78
Військові злочини	12	34	46	6	–	7	7	20	26
Транспортні злочини	–	6	6	1	–	1	–	2	4
Невиконання обов'язкових постанов	11	38	49	8	–	15	19	42	7
Продподаткові злочини	–	29	29	–	–	19	8	27	2
ВСЬОГО	418	1068	1486	88	12	674	243	1017	469

Як видно з таблиці, найбільша кількість нових справ припадає на посадові злочини (645) і на кримінальні (261).

В числі справ по посадових злочинах переважають наступні категорії: перевищення і бездіяльність влади – 111; недбальство і безгосподарність – 78; хабарництво і вимагання – 69; привласнення і розтрата – 49; крадіжки із складів – 43; підлог – 32. По кримінальних: розбій і грабунок – 84; вбивство – 42; крадіжка – 42; бандитизм – 40.²⁶ Зменшується кількість справ по звинуваченню в контрреволюції, військових, транспортних злочинах.

Подільський губернський революційний трибунал припинив свою діяльність внаслідок судової реформи 1922 р. в Україні. Після прийняття 16 грудня 1922 р. ВУЦВК постанови про затвердження і введення з 1 лютого 1923 р. Положення про судоустрій УРСР, за зразком РРФСР, в Україні розпочалась судова реформа, внаслідок якої було повністю реорганізовано подвійну систему судів і запроваджувалась єдина система народних судів.²⁷ Згідно Положення про судоустрій УРСР від 16 грудня 1922 р. поряд з іншими установами були ліквідовані губернські й окружні (районні) революційні трибунали, Верховний трибунал і відділ Верховного судового

контролю НКЮ УРСР.

З метою введення в дію нових форм організації суду, відповідно до Положення про судоустрій УРСР від 16 грудня 1922 р., президією губвиконкому Поділля була створена губернська трійка у складі голови раднарсуду – Фролова, тимчасово займаючого посаду голови губревтрибуналу – Харитонова і члена трибуналу – Гаріна.²⁸ На трійку, при участі губ прокурора, покладались наступні завдання: а) проведення агіткампанії по губернії; б) організація особливих комісій по проведенню виборів народних засідателів; в) організація виборів нарсуддів і нарслідчих; г) визначення кількості і встановлення меж ділянок нарсуддів і нарслідчих; д) укомплектування губсуду старшими слідчими, секретарями, судовими виконавцями та ін. В результаті революційні трибунали припиняють свою діяльність на Поділлі у 1923 р.

Аналізуючи діяльність Подільського губернського революційного трибуналу, один із його членів А. Гарін, який входив до складу губернської трійки по його реорганізації, так характеризує причини створення та результати його роботи: “Створений він був в результаті необхідності організації гнучкого судового апарату, який би в умовах громадянської боротьби без писаних законів творив швидко і рішуче суд над ворогами повсталих робітників і селян. Трибунали, викликані до життя революцією, знищували, ізолювали, знешкоджували і тероризували ворогів революції. Гнучкість і еластичність трибуналу, що не знав писаних законів, але вмів, завдяки своїй структурі, швидко реагувати на всі явища суспільно-політичного життя, випробували на собі не одна тисяча контрреволюціонерів як політичних, так і економічних. Немає того куточка, немає тієї сфери радянського будівництва, куди б не проникало око і меч пролетаріату – революційний трибунал. Жодна більш-менш серйозна компанія не відбулась без участі трибуналу.”²⁹

Справді, враховуючи аналіз діяльності революційного трибуналу на Поділлі, можна зробити висновок, що він був справжнім репресивно-каральним органом радянської влади, однією із структур тоталітарно-репресивної системи, яка формувалась в Україні. До аналогічного висновку приходять вітчизняний історик – А.Л. Зінченко, що характеризує “революційні трибунали, як каральні органи більшовицької влади, які після встановлення окупаційного режиму на Поділлі в 1920 р., були поставлені для приборкання краю. Вони розправлялись з тими, хто боровся за незалежність України, воював у війську УНР, відбирали у селян продовольство. Протягом 1921-1922 рр. у губернії до суду було передано 1200 справ про селян, які не змогли внести податку. У селах Кукавської волості на Могилівщині на початку 1922 р. так звані “революційні трійки” за день засуджували по кількадесят селян. Їх чекала кара ув’язнення до п’яти років і відбирання майна. Такими розправами більшовики утверджували свою владу на Поділлі.”³⁰ Поряд з цим слід відзначити, що цей орган, керуючись в своїй роботі принципами “революційної законності” та “революційної доцільності”, боровся і з справжніми кримінальними злочинами, але засоби і методи їх роботи були надзвичайно жорстокими і далекими від справжнього судочинства, порушувались загальнолюдські цінності і права громадян.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Політичні репресії на Поділлі (20-30-х рр. XX ст.). – Вінниця, 1999. – С.40, 44 – 45; 2. Хмельницький О.І. Червоне право і червоний суд.- Одеса, 1921. – С. 14; 3. Отчет Подольского Губэкономсовещания Украинскому экономическому совету апрель-сентябрь 1922 г. - Винница, 1922.- С.375,401; 4. Державний архів Вінницької області (Далі - ДАВО).- Ф Р-2625.- Оп. 2.- Спр. 41.- Арк. 11, зв; 5. Там само.- Арк. 19, 19 зв; 6. Там само.- Арк. 20; 7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВ України). -Ф.24. – Оп.1. – Спр.561. – Арк.24; 8. Гончаренко В.Д Законодавче закріплення нової економічної політики в Україні (20-ті роки) // Проблеми законності – Харків, 1996.-Вип.31. – С.10; 9. Конквест Р. Жнива скорботи: радянська колективізація і голодомор. – К., 1993. – С.60; 10. Політичні репресії на Поділлі (20-30-х рр. XX ст.).- Вінниця, 1999 – С.40; 11.Черниченко С.А. Перебудова судової системи України на поч. 20-х років: підбір і розстановка кадрів органів юстиції.// Проблеми законності. – Харків, 1996.- Вип.31. – С.27-28; 11. ЦДАВОВ України. - Ф.24.- Опис 1.- Спр. 540.- Арк.4; 12. Сушло Д.С. Історія суду Радянської України. (1917-1967 рр.).- К., 1968. – С.44; 13. Сборник декретов, положений, инструкций, циркуляров по Народному Комиссариату Юстиции. - Харьков, 1921. - Вып.3 – С.29; 14. Там само - С.154., Інструкція РНК УРСР від 6 грудня 1921 року; 15. Сушло Д.С. Вказана праця – С. 44; 16. ДАВО.- Ф.Р-207.- Оп. №3. – Спр.79. – Арк.37; 17. Там само – Арк. 36, 36, зв; 18. Там само -Арк.37; 19 Там само -Арк.27,28; 20. Сборник декретов, положений, инструкций, циркуляров по Народному Комиссариату Юстиции. - Харьков, 1921.- Вып.3 -С.23-27; 21. ДАВО.-Ф.Р-207.-Оп.№3.-Спр.79.-Арк.35; 22. Сборник декретов, положений, инструкций, циркуляров по Народному Комиссариату Юстиции. - Харьков, 1921.- Вып.3 -С.29-30; 23. Сушло Д.С. Вказана праця. –

С.45-46; 24. Зінченко А.Л. Хліб і трибунал // Київ. – 1993. – №8 – С.91; 25. Мироненко О.М., Бенько О.П. Проблеми законності на етапі нової економічної політики в Україні. /1921-1927рр./.-Київ – Дніпродзержинськ, 1992. – С.1; 26. Отчет Подольского Губэкономсовещания Украинскому экономическому совету апрель- сентябрь 1922 г. С приложением краткого исторического обзора Советского строительства и народного хозяйства на Подолии за 1917-1922 гг.- Винница, 1922.- С.320; 27. ЗУ УРСР- 1922.- №54.- Ст.779; 28. Реорганизация суда на Подолии // Известия. - 1923.- 4 марта.-С.3; 29. Гарин А. Революционный Трибунал и Губсуд // Известия. -1923.- 4 марта.-С.3; 30. Зінченко А.Л. Поділля.- К., 1998. – С.127.

О.А. Мельничук

КОМНЕЗАМИ У КООПЕРАТИВНОМУ РУСІ НА ПОДІЛЛІ

Не відкидаючи лозунгу колективізації і навіть підтримуючи незаможницькі колгоспи, більшовики разом з тим шукали шлях, який би тримався не на примусі, а слугував економічним стимулом для селян до об'єднання. На думку більшовиків, цей шлях мав пройти через кооперацію, яка не була пов'язана з відчуженням селянської власності, а тому була більш сприйнятною для селянства. Крім того, досвід колективної праці, набутий селянами, сприяв би безболісному переходу до колективізації. Тобто кооперація мала стати передумовою колективізації, яка поки що відкладалась на невизначений термін.¹

Однак, нова економічна політика, незважаючи на її далекосяжну тактику і стратегію, вплинула на подальшу долю селянської кооперації. З утвердженням НЕПу зростає роль кооперації в економічному житті села. На відміну від штучного утворення колгоспів, кооперація розширюється з ініціативи самих селян. Так, якщо на Поділлі на початок 1921 р. діяло 248 кооперативів, то вже через рік їх чисельність зростає до 1020.²

Масове відродження кооперації не могло не хвилювати більшовиків. Адже на перших порах реставраційні тенденції до відродження справжньої селянської кооперації домінували над радянсько-соціалістичними.³ Тому для радянської влади особливо важливим було питання захоплення більшості місць в керівних органах кооперації для здійснення контролю за її розвитком. Секретар ЦК КП(б)У Д.З. Манульський зазначав: "Без завоювання кооперації ми не врозтем в саму гущу господарського життя села".⁴

Виконуючи вказівки партійного керівництва, I Всеукраїнська нарада КП(б)У (травень 1921 р.) надала право контролю над діяльністю сільських кооперативів місцевим організаціям КНС шляхом введення їх в правління на правах представників продорганів. Невдовзі в резолюції Політбюро ЦК КП(б)У про КНС від 30 вересня 1921 р. перед комнезами було поставлене завдання остаточного захоплення до своїх рук кооперативних правлінь.⁵ Необхідність "завоювання" правлінь місцевих кооперативів червоною ниткою було проведено через резолюції з'їздів КНС Поділля. Так, окружний з'їзд КНС Гайсинщини, що відбувся у жовтні 1922 р., визначивши кооперацію головним фактором зміцнення незаможницьких господарств, закликав до розпуску правлінь кооперативів, які не виконують вказівок радянської влади.⁶

Для сприяння залучення незаможного селянства до правлінь кооперації, як і при виборах до Рад, владою були застосовані класові обмеження щодо участі селянства в системі виборів. Зокрема, 27 грудня 1922 р. Головний кооперативний комітет (Головкооперком) ухвалив рішення, за яким право обирати керівні органи кооперативів і бути обраними до них надавалось лише тим, що мали виборчі права за чинною конституцією. А восени 1923 р. Головкооперком визнав за доцільне, аби при обранні до складу правління кооперативу контролюючі органи вимагали довідку про соціально-майновий стан претендентів.⁷ Складання списків та утвердження кандидатів у правління кооперативів найчастіше здійснювалась на загальних зборах КНС. Така процедура не лише забезпечувала контроль за соціальним складом правлінь, але й сприяла завоюванню переважної кількості місць у них членами КНС. Так, у 1923-1925 рр. члени КНС Поділля в керівних органах кооперації становили від 66 до 85%.⁸

Перевага комнезамівців у правліннях кооперативів не відображала процесу загального охоплення комнезамів Поділля селянською кооперацією. Так, на початок 1925 р. на Поділлі було